

izv. prof. dr. sc. Zrinka Erent-Sunko¹

AMBLOSES² – PREŠUTNO DOPUŠTEN ČIN ILI/I KAZNENO DJELO U GRČKOM POLISU?

Izvorni znanstveni rad / Original Scientific Paper

UDK 618.39(38)

U novije vrijeme pozornost javnosti ponovo izaziva pitanje pravne regulacije abortusa, odnosno dopustivosti postupka prekida trudnoće na zahtjev. No, gubi se iz vida da bi pristup rješavanju ovog pitanja trebao biti više od zastupanja stava „pro“ ili „contra“ te da je nužno sagledavanje sa različitih aspekata, uključujući dakako i pravno povijesni. Naime, načini na koji su različiti pravni sustavi kroz povijest regulirali postupak prekida trudnoće, ili kako su onovremene zajednice gledale na ovaj postupak, može pridonijeti cjelovitijem sagledavanju tog pitanja u suvremenim okolnostima. Uzimajući u obzir činjenicu da su moderna društva demokratska, pošli smo od njihova uzora iz svijeta antičke grčke i mjesta nastanka demokratskog uređenja – atenskog polisa. U atenskom polisu je pitanje abortusa također izazivalo interes, no kako je pripadalo sferi intimnog obiteljskog života, te još više intimnog života žena, taj interes nije prelazio određene granice. Stav zajednice o abortusu bio je prešutno permisivan, a sam postupak nije bio kazneno djelo, no mogao je izazvati sudske postupke vezane za druga pravna pitanja poput onog vezanog za nasljedno pravo. Ipak, unatoč stavu zajednice i činjenici da nije bio kazneno djelo mnogi izvori ukazuju da se na taj postupak nije gledalo blagonaklono niti se na njega poticalo. I filozofski mislioci koji su ga sagledavali kao političko sredstvo kontrole broja stanovnika razmišljali su o određenim ograničenjima.

Ključne riječi: Grčka, Atena, polis, abortus, žena, stav zajednice, zabrana.

1. Uvod

Pitanje abortusa kao postupka namjerno prekinute trudnoće u antičkoj je Grčkoj počelo kao pitanje vezano za broj stanovnika, ali promišljanja o prekobrojnom stanovništvu, problemu koje ono može donijeti, kao i o posljedicama do kojih postupak prekida trudnoće može dovesti, počela su i daleko prije. Pojedini autori među prvim dokazima bavljenja prekobrojn timer stanovništvom navode babilonski ep „Atrahaz“ kao primjer u kojem je navedeno

¹ Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

² Jedan od grčkih pojmova za abortus ἀμβλώσις, koristi se u fragmentima Lizijinog govora. Vidi više Pepe, L., Abortion in Ancient Greece, dostupno na https://www.academia.edu/10297925/Abortion_in_ancient_Greece posjećeno 15.02.2019.

svjesno nastojanje Boga da kontrolira povećanje.³ I Hamurabijev se zakonik bavio pitanjem abortusa, ali svrha odredbi ovog kaznenog zakonika nije bila kažnjavanje žene, ili osobe koja ga izvodi, za namjerno i voljno izazivanje prekida trudnoće, već zaštita žene od prekida trudnoće izazvane protivno njenoj volji.

Bilo kao sredstvo demografske politike, bilo kao čin koji (ne)zaslužuje kaznu, abortus je u Grčkoj, ostao uvelike objektom filozofskog razmatranja koji nije izazvao potrebu zakonodavnog uplitanja. Ovo posljednje ne isključuje običaj kao regulator društvenog ponašanja u mjeri u kojoj je imao utjecaj na sferu ljudskih odnosa vezanih za seksualnost. Premda rijetki, a prema mnogima i dvojbeni, neki izvori ipak navode da su se protiv žena koje su svojom voljom prekinule trudnoću ipak u nekim slučajevima vodili i sudski postupci. Ti postupci (od kojih je većina temeljena na drugoj pravnoj osnovi) izgleda nisu završili osuđujućim presudama pa nas to navodi na zaključak da je stav Grka, posebice Atenjana, prema abortusima bio permisivan.

Neka su pitanja vezana za problem abortusa u polisu slična suvremenim, a mnoga su, unatoč istraživanjima, i dalje ostala otvorena. Djelomice zbog većeg vremenskog odmaka, djelomice stoga što je abortus bio čin odluke u sferi ženske intime skrivene od očiju javnosti, a djelomice stoga što oni koji su se bavili ovom problematikom i čije izvore istražujemo nisu razlikovali abortificijense od kontraceptiva. Stoga i dalje ostaje dovoljno prostora za ponovna propitivanja te nova viđenja i zaključke. Model antičke Grčke svojim iskustvenim vrijednostima ne može pomoći pri izboru rješenja danas, ali može problematici dati dimenziju koja otkriva njenu slojevitost, važnost, a posebice osjetljivost.

2. Abortus kao mehanizam kontrole broja stanovnika grčkih polisa i sredstvo postizanja idealne države

Rasprave o opravdanosti abortusa bile su usko vezane za traženje idealnog oblika društvenog uređenja i dobru organizaciju grčkog društva, tj. idealnu državu, koja pretpostavlja određen broj stanovnika,⁴ pri čemu se pitanje prava na život ne ističe.⁵ Za Platona bi prosječni polis trebao održavati određeni broj stanovnika⁶ i upravo je važnost kontrole broja stanovnika povezana sa Platonovim stavom o kontroli rađanja. Slično je promišljao i Aristotel pa je u prekomjernom povećanju broja stanovnika vidio opasnost⁷. Ratovi su utjecali na smrtnost,

³ Tako Harow Feen, R, Keeping the Balance. Ancient Greek Philosophical Concerns with Population and Environment, *Population and Environment*, 17 (6), 1996., 447-458, dostupno na <http://www.jstor.org/stable/27503492>, posjećeno 11.02.2019.

⁴ Abortus je kao pitanje vezano za traženje idealnog uređenja u početku bio filozofsko, i političko pitanje da bi tek kasnije postao i medicinsko, pravno i religijsko pitanje. Međutim mnogi radovi o tome nisu sačuvani.

⁵ Neki izvori navode da je Grcima, Rimljanima i Asircima bilo zajedniško gledište prema kojem fetus nije živo biće pa mu stoga nisu priznavali ni ljudska prava. Za suprotni primjer navode predislamsku Perzije za koju je fetus bio živuća osoba s jednakim pravima. Stoga je u Perziji, kako kažu, bio zabranjen abortus koji se smatrao ubojstvom za što su se kažnjavali žena, otac djeteta i osoba koja ga je izvodila. Vidi više Yarmohammadi, H., Zargaran, A., Vatanpour, A., Abedini, E. i Adhami, S., An Investigation into the ancient Abortion Laws: Comparing Ancient Persia with Ancient Greece and Rome, *Acta medico-historica Adriatica*, 11 (2), 291-298., preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/111069>, posjećeno 22.03.2019.

⁶ Vidi Plat. Rep. 460a-461c.

⁷ Naime, prema nekim izvorima broj stanovnika Atene kretao se između 120 000 i 150 000 pred kraj 5. st.pr.n.e. da bi u kasnijem demokratskom razdoblju narastao na 250 000 pa i više. O broju stanovnika vidi Aris.Pol. 1335b. Više o

ali ni njima umanjen broj stanovnika nije odgovarao projekciji koju su o Ateni imali grčki filozofi. Prema njima atenski je prostor bio prenapučen⁸ što je nadalje utjecalo na mogućnost preživljavanja.⁹ Izgleda da prenapučenost nije bila problem božanskog svijeta. Homer, naime, navodi da je Prijam, trojanski kralj imao 50 sinova i 12 kćeri¹⁰ dok je Nestor, kralj Pila, imao manje djece.¹¹

Prema nekim izvorima blagostanju obitelji pridonosi manji broj djece, a idealna država pretpostavlja blagostanje njenih građana. Prema Hesiodovoj preporuci treba imati samo jednog sina kako bi se održala očinska kuća, a očuvalo bogatstvo, ali bogatstvo je moguće i s velikim brojem ako je to po volji Zeusu:¹²

μουνογενής δὲ πάϊς εἴη πατρώιον οἶκον φερβέμεν ὥς γὰρ πλοῦτος ἀέξεται ἐν μεγάροισιν. γηραιὸς δὲ θάνοις ἕτερον παῖδ' ἐγκαταλείπων. ρεία δὲ κεν πλεόνεσσι πόροι Ζεὺς ἄσπετον ὄλβον. πλείων μὲν πλεόνων μελέτη, μείζων δ' ἐπιθήκη (Hes, 375-380).

Platon je stav o potrebi ograničenja broja stanovnika, s ciljem funkcioniranja uređenja u kojem je sve zajedničko,¹³ zauzeo već u Državi, a razradio u Zakonima. Posebno imenovani među čuvarima pobrinut će se za problem broja djece u obitelji kako bi se očuvao broj od 5040 domaćinstava.¹⁴ Platon navodi i načine da se zaustavi prekomjeren broj poroda, ali i suprotno tome da se potakne veći broj djece kada ih nema dovoljno. Jedan od način je i davanje i oduzimanje građanskih časti, ali i davanje savjeta mladima.

πάντων τούτων ἀρχὴν ἦν ἂν θώμεθα μεγίστην καὶ τιμιωτάτην, αὕτη σκεψαμένη τί χρῆ χρῆσθαι τοῖς περιγενομένοις ἢ τοῖς ἐλλείπουσι, ποριζέτω μηχανὴν ὅτι μάλιστα ὅπως αἱ πεντακισχίλια καὶ τετταράκοντα οἰκήσεις αἰεὶ μόνον ἔσονται. μηχαναὶ δ' εἰσὶν πολλαί: καὶ γὰρ ἐπισχέσεις γενέσεως οἷς ἂν εὐρους ἢ γένεσις, καὶ τούναντίον ἐπιμέλεια καὶ σπουδαὶ πλήθους γεννημάτων εἰσὶν τιμαῖς τε καὶ ἀτιμίαις καὶ νουθετήσεσι πρεσβυτῶν περὶ νέους διὰ λόγων [740ε] νουθετητικῶν ἀπαντῶσαι αἱ δύνανται ποιεῖν ὁ λέγομεν (Platon, Zakoni, 5, 740).¹⁵

tome Feen, R.,H., Keeping the Balance: Ancient Greek Philosophical Concerns with Population and Environment, Population and Environment, 17, br. 6, 1996, str. 452., dostupno na <http://www.jstor.org/stable/27503492>, posjećeno 11.03.2019.

⁸ Prenapučenost nije morala biti izazvana visokom stopom prirasta, jer prema nekim izvorima ona na Atici i nije bila velika. O tome vidi više u Engels, D., The Problem of Female Infanticide in the Greco-Roman World, Classical Philology, The University of Chicago Press, 75, (2), 1980, str. 155. Valja naglasiti da se broj stanovnika znatno smanjivao ratnim djelovanjima pa se tako broj punoljetnih Atenjana koji su bili članovi Skupštine kretao od 20 000-40 000.

⁹ Problem proizvodnje hrane javio se zbog malih obradivih površina i istrošenih resursa za koje Platon kaže: "Ono što nam je ostalo je kao kostur tijela oslabljenog bolešću, rodno sjeme je nestalo i ostalo je samo golo polje". Vidi Critia, 111.

¹⁰ Homer, Ilijada. Najpoznatiji sinovi su bili Hektor i Paris, a kćer proročica Kasandra.

¹¹ Homer, Odiseja, III, 413-416, 452, 464, XI, 285.

¹² Hesiod, Poslovi i dani, 376-380. Vidi grčki tekst na <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>, posjećeno 1.3.2019., a tekst u prijevodu Hesiod, Poslovi i dani, prev. Branimir Glavičić, Zagreb, 2005., str. 39.

¹³ Gorman navodi da su stavovi Platona i Aristotela utilitaristički; pojedinac i fetus doživljavaju se kao oni koji postoje za državu, odnosno sva prava kao i pravo na život podređena su dobrobiti države. Vidi Gorman, M.J., Abortion & the Early Church, Oregon, 1982, str.22.

¹⁴ Cit."Neka dakle bude 5040 posjednika zemljišta i branitelja podijeljenih dijelova." Vidi Platon, Zakoni, pr. Gortan, Zagreb, 1957, knjiga V, str. 143.

¹⁵ Ibid. Vidi grčki tekst Plato. Platonis Opera, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903. na <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>, posjećeno 15.02.2019.

Prema ovom je Platonovom tekstu mladi par (koji je sam adekvatan pa može u svom razredu dati i adekvatno potomstvo) trebao biti pod nadzorom odbora matrona. Nadzor bi trajao deset godina, a „nadzornice“ bi savjetovale mlade žene u svim pitanjima vezanim za trudnoću i rađanje pa i slučajevima neplodnosti ili prevelikog broja djece.¹⁶ Također, žene iznad 40 godina¹⁷ ne bi trebale rađati, a ako bi i ostale trudne, trebale bi pobaciti ili u slučaju rađanja izložiti novorođenčce. „A kad već, mislim, i žene i muškarci prevale godine za rađanje, dat ćemo im slobodu da spolno opće s kime hoće; muškarci osim kćeri, majke, njenih potomaka i predaka; a žene osim sina, oca, i dalje; i reći ćemo, neka onda paze da ne donesu na svijet što su začeli, a ako što silom dođe, da postupaju kao da ga ne mogu hraniti.“¹⁸

Slično Hesiodu, Platon dovodi u vezu broj djece i imovinu pa i on kaže da otac „iza sebe treba ostaviti samo jednog od svojih sinova, i to onoga, koji mu je najmiliji, kao baštinika te kućne zajednice, kao svoga nasljednika i kao onoga koji će iskazivati poštovanje prema bogovima, rodu i državi, prema živima jednako kao i prema onima, koji tada budu već mrtvi“ (Platon, Zakoni, 5, 10).¹⁹

Također, u knjizi VIII Zakona, s ciljem ograničenja broja djece, poziva muškarce na ustezanje od odnosa kojima cilj nije stvaranje potomstva: „Ta upravo sam s obzirom na to i rekao, da znam način za uvođenje toga zakona, prema kojem se spolni odnosi imaju vršiti samo u skladu s prirodom radi stvaranja potomstva. Ljudi se imaju suzdržavati od ljubavnih odnosa s dječacima, ne potkapati hotimično ljudski rod niti sijati po stijenju i kamenju, gdje klica neće nikada uhvatiti korijena niti se prema svojoj prirodi razviti, pa kloniti se svakoga ženskoga tijela u kojem ne bi željeli da im se sjeme razvije do ploda.“²⁰

Platonov je pozitivan stav prema kontroli rađanja izazvan političkim, društvenim i gospodarskim okolnostima, no ima i oponenta koji Platonov stav ne bi određivali okolnostima vremena u kojem je nastao. Mulhern je mišljenja da Platonovi stavovi nisu odraz okolnosti u kojima je bio grčki polis u 5. i 4. st. pr.n.e., jer povijest ideja nije povijest vremena.²¹

Za Aristotela je kontrola rađanja način održavanja harmonije broja stanovnika i resursa koji u polisu osiguravaju dobar život,²² a dobar život i jest svrha polisa. Aristotel drži da je siromaštvo neizbježna posljedica neograničavanja rasta stanovništva a kao dobar primjer mjere sprečavanja nepoželjnog rađanja navodi Kretu:

λειτουργίας, τὸ δὲ τοῖς συσσιτίοις, ὥστ' ἐκ κοινοῦ τρέφεσθαι πάντας, καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας καὶ ἄνδρας: πρὸς δὲ τὴν ὀλιγοσιτίαν ὡς ὠφέλιμον πολλὰ περιλοσόφηκεν ὁ νομοθέτης, καὶ πρὸς τὴν διάζευξιν τῶν γυναικῶν, ἵνα μὴ πολυτεκνῶσι, τὴν πρὸς τοὺς ἄρρενας ποιήσας [25] ὀμιλίαν, περὶ ἧς εἰ φαύλως ἢ μὴ φαύλως, ἕτερος ἔσται τοῦ διασκέμασθαι καιρὸς (Arist. Pol, 2, 1272a).²³

¹⁶ Galton o Platonovom promišljanju u: Galton, D., J., Greek theories on eugenics, Journal of Medical Ethics, 24, 1998, 263-267. dostupno na <http://jme.bmj.com>, posjećeno 22.03.2018.

¹⁷ Vidi dob za rađanje Država 460e-461c, drugačije Zakoni 785b.

¹⁸ Platon, Država, 5.461 c. Prijevod autorice članka. Vidi prijevod Platon, Država, prev. Gortan, V, Zagreb, 1942., str. 199. te grčki tekst Plato, Platonis Opera, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903, s engleskim prijevodom na <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0168%3Abook%3D5%3A>, posjećeno 15.02.2019.

¹⁹ Platon, Zakoni, str. 146.

²⁰ Platon, Zakoni, VIII, str. 251.

²¹ Vidi Mulhern, J, *Population and Plato's Republic*, Arethusa, 8, (2), 1975, 265-281.

²² Vidi Feen, *Keeping the Balance: Ancient Greek Philosophical Concerns with Population and Environment*, str. 456.

²³ Aristotel, Politika, prev. Ladan, Zagreb, 1992. i grčki tekst Aristotle. ed. W. D. Ross, Aristotle's Politika. Oxford, Clarendon Press. 1957. S engleskim prijevodom na <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0057>, posjećeno 18.01.2019.

Naime, ondje je jedna od mjera vlasti i odvajanje žena od muškaraca kako ne bi rađale previše djece, u koju svrhu, navodno, postoji i odnos među muškarcima.²⁴

Abortus Aristotel smatra primjerenijom metodom kontrole broja stanovnika od izlaganja djece. Stoga predlaže da se donese zakon u svim polisima gdje su navike građana u suprotnosti s neograničenim rastom kako bi se spriječilo izlaganje na smrt odnosno rast stanovništva. Naime, izlaganje djece bio je način rješavanja ne samo invalidne i slabe nego sve neželjene djece. Prema Aristotelu taj bi zakon određivao i dob primjerenu za prokreaciju.

περι δὲ ἀποθέσεως καὶ [20] τροφῆς τῶν γιγνομένων ἔστω νόμος μηδὲν πεπηρωμένον τρέφειν, διὰ δὲ πλήθος τέκνων ἢ τάξις τῶν ἐθῶν κωλύη μὴθὲν ἀποτίθεσθαι τῶν γιγνομένων: ὀρισθῆναι δὲ δεῖ τῆς τεκνοποιίας τὸ πλήθος, ἐὰν δὲ τισὶ γίγνηται παρὰ ταῦτα συνδυασθέντων, πρὶν αἰσθησιν ἐγγενέσθαι καὶ ζῶην [25] ἐμποιεῖσθαι δεῖ τὴν ἄμβλωσιν: τὸ γὰρ ὄσιον καὶ τὸ μὴ διωρισμένον τῇ αἰσθήσει καὶ τῷ ζῆν ἔσται. ἐπεὶ δ' ἡ μὲν ἀρχὴ τῆς ἡλικίας ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ διώρισταί, τότε ἄρχεσθαι χρὴ τῆς συζεύξεως, καὶ πόσον χρόνον λειτουργεῖν ἀρμόττει πρὸς τεκνοποιίαν ὀρίσθω. τὰ γὰρ τῶν πρεσβυτέρων [30] ἔκγονα, καθάπερ τὰ τῶν νεωτέρων, ἀτελεῖ γίγνεται καὶ τοῖς σώμασι καὶ ταῖς διανοίαις, τὰ δὲ τῶν γεγηρακότων ἀσθενῆ: διὸ κατὰ τὴν τῆς διανοίας ἀκμὴν. αὕτη δ' ἔστιν ἐν τοῖς πλείστοις ἦνπερ τῶν ποιητῶν τινες εἰρήκασιν οἱ μετροῦντες ταῖς ἐβδομάσι τὴν ἡλικίαν, περὶ τὸν χρόνον τὸν τῶν πεντήκοντα [35] ἐτῶν. ὥστε τέτταρσιν ἢ πέντε ἔτεσιν ὑπερβάλλοντα τὴν ἡλικίαν ταύτην ἀφεῖσθαι δεῖ τῆς (Arist, Pol, 1335b-1336a).²⁵

Iako je Aristotel abortus smatrao opravdanim i pogodnim valja naglasiti da je za njega opravdan i pogodan prekid trudnoće onaj koji je učinjen prije osjetilnosti, tj. prije nego je plod oživio.²⁶ U djelu „*Historia animalum*“ pak, Aristotel ističe da život fetusa počinje jedino ako dođe do formiranja organa što se prema njemu događa s desne strane maternice 40og dana za mušku, a s lijeve strane maternice 90og dana za žensku djecu.²⁷ Neki autori naglašavaju da je stav grčkih filozofa o ulasku u brak u starijoj dobi bio jedan od načina kontrole rađanja.²⁸

S druge strane Sparta, kao polis koji ne živi demokraciju niti traži idealnu državu određenog broja stanovnika sa sigurnošću nije mogla imati problem prevelikog broja stanovnika. Abortus kao postupak koji bi doveo do manjeg broja djece i nije mogao biti objektom propitivanja.²⁹ Ovaj polis zbog velike smrtnosti muškaraca, čija je glavna okupacija bila rat, nije si mogao

²⁴ Doslovan prijevod autorice rada: „...zakonodavac je smislio mnoge mjere, a zbog razdvajanja od žena, da ne rađaju puno djece uveo je odnose među muškarcima, o čemu, je li dobro ili loše će se naknadno raspravljati...“

²⁵ „Što se tiče izlaganja djece neka se donese zakon da se nijedno nakazno dijete ne odgoji; ali na temelju broja djece, ako običaj ometa ijedno od rođenih da se izlože, mora postojati utvrđena granica poroda, i ako ijedan čovjek ima dijete kao rezultat odnosa suprotnih ovim odredbama, abortus se mora izvršiti prije nego se razvije osjetilnost i život; granica između zakonitog i nezakonitog abortusa određena je činjenicom osjetilnosti i življenja. I od početka utvrđene životne dobi za muškarca i ženu u kojem bi trebali stupiti u brak, neka bude odlučeno koje je vrijeme pogodno za njih da služe polisul rađanjem djece. Jer se potomak starijih roditelja, kao i premladih, rađa nesavršen u tijelu i umu, i djeca onih koji dolaze u starijoj dobi su slaba. Stoga to vrijeme mora biti usklađeno s mentalnim; i ovo u slučaju dobi, kako kažu neki pjesnici, koji mjere mušku dob po sedam godina je otprilike dob od pedeset. Stoga ljudi koji navršu tu dob moraju u vremenu od četiri ili pet godina biti oslobođeni dužnosti rađanja djece za društvo i za ostatak života ako imaju odnos to mora biti očito samo zbog

²⁶ Hipokrat i njegova škola prvi su ukazali da je fetus živ od određenog doba, to je učenje usvojio i Aristotel.

²⁷ „zdravlje ili iz drugog sličnog razloga. Što se tiče odnosa sa drugom ženom ili muškarcem, on je nečasan za njih u bilo kojim okolnostima sve dok su muž i žena i nose ta imena“. Prijevod autorice rada.

Vidi Aristotel, *Historia animalum*, pr. Wentworth Thompson, D'Arcy, Oxford, Clarendon Press, 1910.

²⁸ Tako Bujalkova, M, *Birth Control in Antiquity*, Bratisl. Lek Listy, 108, 3, 2007, str. 163.

²⁹ Usp. Quay, E, *Justifiable abortion – medical and legal foundations*, *The Georgetown Law Journal*, 49, (3), str. 406.

priuštili gubitak ni jednog začetog, još nerođenog vojnika. Osim toga, odvojenost muškaraca i žena, drugačiji poredak i vrijednosti, bili su dovoljni mehanizmi kontrole rađanja. Navodno je Likurg bio protivnik abortusa, no taj stav djelomice proizlaze iz Plutarhových riječi³⁰ po kojima je Likurg spriječio ženu svog pokojnog brata da napravi abortus obećanjem da će ju oženiti. Obećanje je popratio riječima prema kojima bi abortusom narušila zdravlje i ugrozila život.

ὥς δὲ ἡ γυνή προσέεπε κρύφα καὶ λόγους ἐποιεῖτο, βουλομένη διαφθεῖραι τὸ βρέφος ἐπὶ τῷ συνοικεῖν ἐκείνῳ βασιλεύοντι τῆς Σπάρτης, τὸ μὲν ἦθος αὐτῆς ἐμίσησε, πρὸς δὲ τὸν λόγον αὐτὸν οὐκ ἀντεῖπεν, ἀλλ' ἐπαινεῖν καὶ δέχεσθαι προσποιούμενος, οὐκ ἔφη δεῖν ἀμβλίσκουσιν αὐτὴν καὶ φαρμακευομένην διαλυμαίνεσθαι τὸ σῶμα καὶ κινδυνεῦειν αὐτῇ γὰρ μελήσειν ὅπως εὐθὺς ἐκποδῶν ἔσται τὸ γεννηθέν (Plut, Lyc. 3.2).

Plutarhove riječi ipak ne dokazuje postojanje zakona o zabrani abortusa iako i pseudo-Galen („An animal sit quod est in utero“) spominje da su Likurg i Solon temeljem stava o fetusu kao živom biću zabranili abortuse.³¹ Činjenicu pak da je Solon oduzeo prava aristokraciji neki autori³² uzimaju kao potvrdu da ono što je navedeno u tom pseudo-Galenovom tekstu nije točno, odnosno da je abortus bio dopušten u cilju ograničnja nataliteta aristokracije.³³

3. Razlozi za prekid trudnoće

Filozofska promišljanja o abortusu nikako ne valja uzeti kao stavove zajednice ili zakonski imperativ. Ona su samo jedan od brojnih prijedloga dosezanja idealnog poretka i kao takve treba ih promatrati. Na permisivan stav zajednice znatno je više mogla utjecala činjenica da se njime kao pojedinačnim aktom nije narušavala ravnoteža i funkcioniranje kolektiva.

U promišljanjima o mogućim razlozima za prekid trudnoće postoje i ona „praktičnija“. Tako npr. Plutarh navodi kao mogući razlog, posebice stoga što je nevjera bila kažnjiva, da je razlog za abortus bio skrivanje posljedica nevjere,³⁴ dok drugi, poput Hipokrata³⁵ i Teokrita³⁶ kao razlog navode i taštinu³⁷ te mogući gubitak prihoda.

³⁰ Vidi Plutarch, Lycurgus, *Plutarch's Lives*, trans. Perrin, B., Cambridge, London, 1914. i *Plutarch's Lives*, with an English Translation by Bernadotte Perrin, Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1914. dostupno na <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a2008.01.0131>, posjećeno 29.01.2019.

³¹ Postoji vjerojatnost da je autor do saznanja o postojanju zakona o zabrani abortusa došao krivom interpretacijom Plutarhova djela u kojem se spominje kako se Likurg poslužio lukavstvom da bi spriječio bratovu ženu da pobaci. Kako se uz Likurgovo ime obično spominje i Solonovo autor ga je, navodno, samo dodao. Vidi Nardi E., *Procurato aborto nel mondo greco romano*, Milano, 1971. str. 37-41. Činjenica da je pseudo-Galenov rad pisan vjerojatno prije Plutarha dala je materijala i za oponiranje ovom stavu. Vidi Kapparis, K., *Abortion in the Ancient World*, London, 2002., str. 179. Gorman navodi da je taj krivo datirani pseudo-galenski tekst ako se i nije temeljio na znanju iz prve ruke o starim zakonicima mogao odražavati kasnije zakone. Vidi Gorman, M.J., *Abortion & the Early Church*, Oregon, 1982. str. 20.

³² Npr. Pepe, op.cit., Broadbent, M., *Studies in Greek Genealogy*, Leiden 1968, str. 108.

³³ Roy smatra da je upravo to bila intencija Solona. Lape, S. "Solon and the Institution of the 'Democratic' Family Form." *The Classical Journal*, vol. 98, no. 2, 2002, pp. 117-139., dostupno na *JSTOR*, www.jstor.org/stable/3298017, posjećeno 22.01.2019.

³⁴ Plutarch, *Moralia*, 242c.

³⁵ Hippocrates, vol. X, *On the Nature of the Child*, 2., trans. Potter, P., Cambridge, 1990.

³⁶ Theocritus, *Idylls*, 27,30. Vidi <http://www.perseus.tufts.edu>, posjećeno 1.03.2019.

³⁷ Taštinu je spominjao i Aulus Gellius, rimski pisac, koji se prisjetio da je filozof Favorinusa navodno govorio o tome kako su neke žene pobacile da ne bi pokvarile svoju ljepotu težinom tereta koji nose i trudovima. Vidi Aulus Gellius, *Attic Nights*, 12,1,8. Dostupno na <http://perseus.tufts.edu>, posjećeno 12.03.2019.

Razlozi za abortuse kod neudanih žena, kao i žena koje su počinile nevjeru, ili ostale trudne baveći se prostitucijom, mogli su biti zaštita časti, sprečavanje razvoda, te daljnje bavljnje zanimanjem na koji se plaćao i porez.³⁸ A teško je reći je li i koliko broj već rođene djece bio jedan od razloga.

Do odluke o abortusu moglo je dovesti siromaštvo, odnosno ekonomski razlozi, ali neki izvori pri tome dodaju i da je abortus bio učestaliji kod višeg sloja koji je želio smanjiti broj mogućih nasljednika.³⁹

Ima izvora prema kojima je abortus bio i terapijsko sredstvo.⁴⁰ Dajući objašnjenje za tzv. terapijski abortus Soranus kaže kako mu je „svrha sprečavanje opasnosti koja može nastati ako je maternica male i nepodobna za razvoj ploda.”⁴¹

4. Prešutna dopustivost i nedopustivost abortusa u grčkim polisima

Pitanje abortusa u grčkom svijetu nije spadalo u kaznenopravna pitanja. Danas bismo rekli da je to bilo pitanje javnog mnijenja više nego kažnjivosti.⁴² Naime, niti jedan izvor u staroj Ateni ne svjedoči postojanje zakona koji bi branio ili kriminalizirao abortus,⁴³ a pojedini izdvojeni slučajevi sudskog postupka koji se spominju bez šireg konteksta, i okolnosti koje su možda na kriminalizaciju utjecale, ne pridonosi suprotnom zaključku.⁴⁴ Naime, fetus se nije smatrao bićem pa se na njega nije mogao primijeniti zakon o umorstvu za koje je obično uslijedila smrtna kazna. Stoička je škola zastupala stajalište prema kojemu je fetus *pars viscerum matris* tj. dio majčine utrobe pa se odvajanje od tijela majke odvija na isti način na koji se i zreli plod odvaja od biljke. Teorija o fetusu kao ljudskom biću počinje se širiti tek pred kraj 5. st., a ni Platon ni Aristotel, kao ni uostalom cijeli helenski svijet, nisu smatrali fetus ljudskim bićem, već samo mogućnošću da to postane. Kapparis stoga navodi⁴⁵ da se u antičkim izvorima za sudbinu fetusa ne nalaze riječi žaljenja. Kasnije rasprave liječnika poput Hipokrata i Soranusa polazile su od momenta kada duša ulazi u fetus i otuda i njihove razlike. Zametak je mogao dobiti dušu (*psihe*) u času začeca, u času formiranja u maternici, ili tek udisanjem prvog daha. Unatoč tome, rasprave o spajanju fetusa kao zametka i duše nisu nikada kod Grka stigle do zaključne izričitosti.

Herofil, grčki liječnik iz 3. st. pr.n.e. koji je proveo veliki dio svog života u Aleksandriji, a kojeg se spominje kao oca anatomije, navodno je smatrao da je abortus nedopušten nakon

³⁸ Prostitucija je bila legalno zanimanje koje je podlijevalo i plaćanju poreza. Vidi Foxall, L., Household, Gender and Property in Classical Athens, *The Classical Quarterly*, 39 (1).

³⁹ Röskamp, J. M., Christian Perspective on Abortion-Legislation in Past, seminar paper, Norderstedt, 2005, str. 3.

⁴⁰ Vidi Horrocks, A., The Soul and Abortion in Ancient Greek Culture and Jewish Law, *Journal of Undergraduate Research*, Asheville, 2014. dostupno na <http://libres.uncg.edu/ir/unca/>, posjećeno 13.03.2019.

⁴¹ Soranus, *Gynaecology*, 1, 60. Soranus je živio u 2. st. Rimu, no bio je grčki liječnik.

⁴² Usp. Horrocks, A., *The Soul and Abortion in Ancient Greek Culture and Jewish Law*, *Journal of Undergraduate Research*, Asheville, 2014., str. 502., dostupno na <http://libres.uncg.edu/ir/unca/>, posjećeno 13.02.2019.

⁴³ Tako Bundell, S., *Women in Ancient Greece*, Bamberge, Massachusetts, 1995., str. 9.

⁴⁴ Za razliku od Perzije. Vidi Yarmohammadi, H., Zargaran, A., Vatanpour, A., Abedini, E. i Adhami, S., An Investigation into the ancient Abortion Laws: Comparing Ancient Persia with Ancient Greece and Rome, *Acta medico-historica Adriatica*, 11 (2), str.297, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/111069>, posjećeno 22.03.2019.

⁴⁵ Ibid.

što se embrij osjeti.⁴⁶ Neki istraživači smatraju da je abortus ipak bio zločin, ali pri tome navode drugu osnovu za kažnjavanje ističući da abortus „ako je i bio zločin to nije bio kao ubojstvo fetusa već uskraćivanje ocu prava na nasljednika.“⁴⁷ Odnosno u prvom planu bila je zaštita očevih prava, a ne zaštita djeteta.

Izjesno je da su se sudski postupci vodili u slučajevima kada je razvedena majka abortusom spriječila oca da ostvari prava koja bi kao otac imao. Ti su se sudski postupci temeljili na zakonskim odredbama. Tako npr. Gortinski zakonik⁴⁸ određuje da muškarac razvodom ne gubi prava koja ima prema svom začetom, a nerođenom djetetu. Majka je imala obvezu nakon poroda donijeti dijete u kuću bivšeg muža sa tri svjedoka. Ukoliko ga ovaj nije primio na ruke (nije priznao) imala je pravo zadržati dijete ili ga izložiti. Abortusom bi dakle žena prekršila i zakonsku obvezu o iznošenju djeteta pred oca nakon čega je sudski postupak bio moguć, ako je postojao interes bivšeg muža. Atenski sustav je drugačije uređivao bračne i obiteljske odnose, ali s obzirom na sva prava koje je imao muž i otac prema članovima obitelji, ne nalazimo zapreke da i ondje otac u slučaju razvoda braka podnese tužbu protiv žene koja ga je lišila nasljednika. Izgleda da je u ranom 4. st.pr.n.e. jedan slučaj abortusa završio na sudu kao postupak za ubojstva, no bez rezultata.⁴⁹ Ovaj je slučaj sporan jer se temelji na kontroverznoj interpretaciji fragmenata izgubljenog Lizijinog govora.⁵⁰ U tom često spominjanom govoru muž, Antigen, optužuje ženu da mu je činom abortusa zapriječila nazvati se ocem sina. Sam Lizija je smatrao da fetus prethodi čovjeku, a u svom govoru spominje javnu tužbu za abortus tzv. *graphe ambloseos*. No, čini se da zbog nepostojanja drugih izvora koji bi potvrdili postojanje ove tužbe ne možemo Lizijine riječi uzeti kao pouzdane. Tim više što nema dokaza o postojanju zakona o zabrani.⁵¹

S obzirom na položaj muškaraca i žena u helenskom svijetu može se otvoriti pitanje sudjelovanja muža ili skrbnika u donošenju odluke o prekidu trudnoće. O tome se ništa ne zna, no zna se kako se gledalo na ulogu oca i majke u činu prokreacije. Naime glava obitelji je muškarac, a žene su domaćice, supruge i majke koje u javnom životu zastupa otac, muž ili netko od muških srodnika. Eshil i Euripid navode da je je majka samo nositeljica usađenog sjemena, što odgovara i pravu oca da odlučuje o životu i smrti djeteta. Eshil u Eumenidama kaže: „...niti je pravi roditelj majčina utroba koja nosi dijete: ona drži ali njeguje sjeme, novoposijano; muškarac je roditelj; ona za njega kao stranac za stranca, ostavlja klicu života, dok je Bog ne blagoslovi. I dokaz toga prije no poželiš ja ostavljam. Porod može od oca, bez majke

⁴⁶ Ovaj primjer navodi Maridakis. Vidi Maridakis S., *Civil Law Nouvelles of Byzantine Emperors*, Athens, 1922, str. 101. Herofil, Herophilus, lat. Herophilus. Herofila spominje i Plutarh. O Herofilovom medicinskom umijeću vidi u: Von Staden, H., *Herophilus: The Art of Medicine in Early Alexandria: Edition, Translation and Essays*, Cambridge, New York, 1989.

⁴⁷ Cit. Riddle. Vidi Riddle. J.M., *Contraception and Abortion from the Ancient World to the Renaissance* Cambridge, London, 1994., str. 63.

⁴⁸ Gortinski zakonik, III.

⁴⁹ Vidi Kapparis, K., *Women and Family in Athenian Law*, Centre for Hellenic Studies, Harvard University, str. 6.

⁵⁰ Jedan od najvažnijih doprinosa u istraživanju abortusa kao objekta pravnog uređenja u antici, prema mnogim mišljenjima dao je Stephen Todd koji se bavio interpretacijom dijelova Lizijinog izgubljenog govora. Vidi Todd, S., *Lysias and Abortion*, Symposium 1999, *Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*, Köln-Weimar-Wien, 235-256. Pitanje je koliko se ovaj slučaj može uzeti kao potvrda

⁵¹ O spornom tumačenju fragmenata vidi Pepe, L., *Abortion in ancient law*, str. 6-15. Autorica navodi da nije dokazano postojanje zakona protiv abortusa i da nema drugog dokaza o postojanju te tužbe osim Lizijinog govora što njeno postojanje čini sporno.

biti: Vidi na svojoj strani dokaz istoga, Atena, kći Olimpijskog boga...“ (Eshil, Eumenide, 658-665). Euripid također navodi:

τί χρῆν με δρᾶσαι; δύο γὰρ ἀντίθεες δυοῖν: πατήρ μὲν ἐφύτευσέν με, σὴ δ' ἔτικτε παῖς, τὸ σπέρμ' ἄρουρα παραλαβοῦσ' ἄλλου πάρα: ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον οὐκ εἶη ποτ' ἄν. (Eur. Or. 552-554).⁵²

Što se tiče negativne posljedice, odnosno „opasnosti“ abortusa po oca ona je najviše mogla biti u tome što je fetus mogao biti mogući muški nasljednik bez kojeg bi muškarac pometnućem mogao ostati.⁵³

Prema Aelianovom navodu u „Varia Historia“ areopag je u jednom slučaju smrtnom kaznom kaznio ženu za kazneno djelo trovanja koje je počinila. Žena je ubijena nakon poroda. Aelian je naveo da se tako kaznila odgovorna osoba, a spasilo dijete koje nije bilo odgovorno.⁵⁴

ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλή ἐπεὶ τινα φαρμακίδα συνέλαβον καὶ ἔμελλον θανατώσειν, οὐ πρότερον αὐτὴν ἀπέκτειναν πρὶν ἢ ἀπεκύησεν: ὅτε γὰρ συνελήφθη, ἔκυε. τὸ ἀνάιτιον οὖν βρέφος ἀναλύοντες τῆς καταδίκης, τὴν αἰτίαν μόνην ἐδικαίωσαν τῷ θανάτῳ. (Ael. VH, 5.18)

Analitičari Aelianovog djela smatraju da bi povezivanje ovog slučaja s pravima nerođenog djeteta bilo preuzetno kako bismo na njemu zasnovali tvrdnju o postojanju prava na život fetusa te da se u ovom slučaju više radi o stavu samog Aelina, nego praksi areopaga.⁵⁵ Nedvojbeno je međutim da je ovaj primjer i dalje intrigantan.

Nema pouzdanih podataka o broju abortusa. Može se pretpostaviti da taj broj nije bio znatan.⁵⁶ Također je teško reći i koliko je liječnika pomagalo u postupcima abortiranja ali ni tu ne bismo poduprli mišljenje da ih je bilo puno.⁵⁷ Čini se da je zbog niže dobi žena u vrijeme ulaska u bračnu zajednicu fertilitet bio visok, ali visoka stopa smrtnosti novorođenčadi i djece, koju svjedoče arheološka iskapanja,⁵⁸ umanjivala je njegov učinak. No, i udio žena u ukupnom broju stanovnika bio je velik. Platon i Aristotel pišu da ih je bilo oko pola. Za žene, koje su bile majke i domaćice, veći broj djece mogao je donijeti i izvjesni ugled u društvu. Upravo je to možda bio razlog da se nije često pribjegavalo odluci o prekidu trudnoće. Plinije je tvrdio da je Eutychis, neka žena iz male Azije, imala čak tridesetoro djece.⁵⁹ Neki su autori, poput Polibija, smatrali da stanovništvo Grčke izumire zbog izlaganja djece što je možda bila pretjerana reakcija na ovu pojavu iako je izlaganje djece utjecalo na broj članova obitelji. Uz

⁵² „Moj me otac začeo, tvoja kći me rodila, bivajući polje koje je primilo sjeme od drugoga: jer bez oca ni jedno dijete nikada neće biti rođeno“.

⁵³ Usp. Horrocks, 2014. str. 507.

⁵⁴ Slobodan prijevod: „Sud je zbog trovanja na smrt osudio ženu, ali ona nije trebala umrijeti prije nego rodi, tako se kaznila osoba koja je kriva, a spasilo nevino dijete“.

⁵⁵ Tako Kapparis, K, *Abortion in the antient world*, London, 2002., 138-139.

⁵⁶ Suprotno Röskaamp, *Christian Perspective on Abortion-Legislation in Past*, seminar paper, str. 3. Autor navodi da je broj abortusa u Grčkoj bio tako visok da je utjecao na Rim. Valja uzeti u obzir i da novija istraživanja otvaraju pitanje učestalosti izlaganja djece, posebice u usporedbi s novijim vremenom. Izgledno je, prema Engels, da nije bila visoka ni stopa čedomorstva ženske djece. Vidi Engels, D., *The Problem of Female Infanticide in the Greco-Roman World*, *Classical Philology*, The University of Chicago Press, 75, br. 2, str. 112.

⁵⁷ Ovaj stav ističe Bundell, S, *Women in Antiquity*, Cambridge, Massachusetts, 1995.

⁵⁸ Vidi *Oxford Dictionary of the Classical World*, ed. Roberts, J., Oxford University Press, 2007. Prema istom izvoru stopa smrtnosti bila je 30% u Olintu.

⁵⁹ O broju stanovnika te fertilitetu vidi više *The Ecology of the Ancient Greek World*, Itaka, New York, 1990. Vidi i Plinius, *Naturalis Historia*.

to, u nekim je razdobljima, posebice ratnim, stopa nataliteta bila niska, a prema nekim brojčanim pokazateljima izgleda da je čak pala sa 3,6 u 300. g. pr.n.e. na 1, 81 u 79.g.⁶⁰

Hipokrat navodi da do abortusa može doći korištenjem sredstava kao što su purgativi i emetici, sredstvima koja će direktno utjecati na maternicu te mehaničkim postupcima koji će izazvati opterećenje tijela (nošenje tereta ili skakanje),⁶¹ no njegov rad nije ulazio u pitanja vezana za pravna određenja.

Stav prema abortusima ne valja promatrati odvojeno od pitanje majčinstva, odnosno brige za trudnice i roditelje koju je društvo pokazivalo ili koja je bila preporučena. Aristotel je, uz stav o abortusu, trudnicama savjetovao zdravu prehranu i tjelovježbu, a za vjerovati je da je skrb o roditeljama bila bolja u višim slojevima koji su si materijalno mogli priuštiti pomoć za to stručnih osoba.⁶²

Čini se da ni religijski zakoni nisu bili strogi po pitanju žena koje su prekinule trudnoću. Name, Kapparis navodi da prema svetim zakonima nije isto onečišćenje kod tih žena i osoba koje su počinili ubojstvo te da je purifikacija žena koje su imale abortus slična onoj koja slijedi nakon poroda.⁶³

5. Abortus u Rimu – po uzoru na Grčku ?

Rim je poznavao metode kontracepcije kao i postupak abortusa koji je od kasnijeg vremena osuđivao.⁶⁴ O tome nam osobito svjedoče Ciceronovo djelo *Pro Cluentio* i naredba Septimija Severa kojom abortus postaje kazneno djelo i određuje kazna izгона za ženu. Cicero je u svom govoru tj. obrani *Pro Cluentio* spomenuo ženu iz Mileta koja je učinila abortus uzevši otrove i stoga bila osuđena na smrtnu kaznu. Ciceron smatra da ju snašla pravedna kazna budući je lišila svog muža nade, nastavka imena, pomoći, nasljednika, a državu građanina i izbornika.⁶⁵ Temelj osude prema navedenom dakle nije bila zaštita života već zaštita očevih prava. No, ni Rimljani nisu efikasno razlikovali kontraceptive od sredstava za izazivanje pobačaja.⁶⁶ Razlog tome je i ovdje isti. Nisu znali računati vrijeme početka začeca niti gestacijskog doba.

Abortus nije bio kažnjiv u razdoblju republike, iako je odluka *pater familias*-a mogla uključiti kažnjavanje žene za taj čin. Situacija u društvu, pa i s obzirom na potrebu ograničenja veličine obitelji promijenila se Augustovim odredbama, ali, kako Gorman navodi „on je poticao rađanje umjesto čedomorstva i abortusa“, a nije abortus učinio nezakonitim. Situacija se

⁶⁰ Taj se izračun pripisuje J.M. Riddlu, iako se smatra nesigurnim. Vidi Jütte, R, *Contraception: a history*, München, 2003., str.16.

⁶¹ Vidi Hippokrates, *Collected Work*, dostupno na <http://perseus.tufts.edu>, posjećeno 1.02.2019.

⁶² Vidi French, V, *Rescuing Creusa: New Methodological Approaches to Women in Antiquity*, *Helios*, 13, (2), 1986., 69-84.

⁶³ Kapparis, K., *Abortion in the Ancient World*, London, 2002. Vidi poglavlje *The Doctor's Dilemma*, str. 53-91.

⁶⁴ O abortusu u Rimu vidi Dowsing, S., *Contraception and Abortion in the Early Roman Empire: A Critical Examination of Ancient Sources and Modern Interpretations*, Master of Art Thesis, University of Ottawa, 1999. Autorica se bavila i kontracepcijom i abortusima te vrlo detaljno iznijela razlike koje su postojale među njima, kao i razlike među autorima u poimanju jednih i drugih. Također je uspoređivala antiku i suvremena sredstva i postupak pa tako u tom radu možemo naći i razliku između definicija u starom vijeku i danas.

⁶⁵ Cicero, *In Defence of Cluentius*, 32. Vidi više o viđenju takvog stava Riddle, *Contraception and Abortion*, str. 63.

⁶⁶ Osim spominjanog Soranusa Grka koji se školovao i u Rimu te djelomično Plinija.

pooštrila tek pokušajem širenja „lex Cornelia de sicariis et veneficis“. Abortus je potom bio kažnjiv kao *crimen extraordinarium* ali, s obzirom na prava oca prema nerođenom djetetu, kažnjavale su se samo udane i razvedene žene. Sam čin mogao je u kasnijem razdoblju biti jedna od osnova za razvod braka.⁶⁷ Iz izvora pak koji navode da su Rimljanke počinjale rađati s 14 godina te da broj djece u obitelji nije bio velik složili bismo se da je abortus i u Rimu bio korišten kao sredstvo kontrole rađanja.⁶⁸

U Digestama knjiga 48 AD legem Corneliā de sicariis et veneficis (Ulpianus libro ad edictum) nalazimo ove riječi: „Si mulierum visceribus suis vim intulisse, quo patum abigerit, constiterit, eam in exilium praeses provinciae exiget“ (Dig, 48,8,8).⁶⁹

Kazna protjerivanja uz konfiskaciju imovine propisivana je višim slojevima, dok je za niže to bio prisilni rad u rudnicima. Paulovo svjedočanstvo kazuje i da je mučenje do smrti stizalo one koji bi svojim činom izazvali smrt žene:⁷⁰ „*Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur. Quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur*“ (Dig, 48,19,38,5).⁷¹

Grčki je polis u mnogo čemu bio uzor Rimu,⁷² ali za razliku od Grka kojima je abortus bio predmet filozofskih rasprava i sredstvo postizanja idealne države, za rimski je svijet abortus bio medicinski postupak i predmet kaznenopravnog uređenja.

Zanimljiv je stav Soranusa, koji je kao grčki liječnik radio u Rimu u vrijeme Hadrijana i Trajana. On je naime smatrao da je bolje spriječiti začecje uzdržavanjem od seksualnih odnosa u vrijeme plodnosti žene nego uništiti embrio.⁷³ Ali uz ovaj stav Soranus daje i detaljan opis načina tj. sredstava koji će dovesti do pobačaja. On kao abortativna sredstva savjetuje trzanje, skakanje i dizanje teških tereta, ali i utrljavanje posebnog ulja u tijelo, duže zadržavanje u kupki te ljute obroke.

I Plinije je protivnik abortusa. On u djelu *Historia Naturalis* (knjige 20, 25 i 28)⁷⁴ kaže: „Što se mene tiče, ja nisam za one koji bi odstranili zametak iz tijela prije vremena: od mene neće naučiti takve pripreme.“⁷⁵ Plinije u knjizi VII⁷⁶ spominje da su abortusi učinjeni u kasnoj trudnoći fatalni tj. smrtonosni za ženu, a neki su iz ovog navoda izveli zaključak da su se abortusi

⁶⁷ Tako Bujalkova, *Birth Control in Antiquity*, 165. Potvrda za to je Tacitovo djelo *Annales* gdje je kao jedan od razloga za razvod braka između Nerona i Oktavije naveden i abortus. Vidi *Annales*, 14, 16. Dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 25.01.2019.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Vidi Digesta, dostupno na <http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest48.shtml>, posjećeno 12.03.2019. U prijevodu: „Ako je dokazano da je žena nasilno izazvala pobačaj, upravitelj pokrajine poslat će ju u izgnanstvo“.

⁷⁰ Vidi više Jaramaz Reskušić, I, *Kaznenopravni sustav u antičkom Rimu*, 2003, str. 273. *Abactio partus* kao štetno ponašanje zahtjeva pooštrenu represiju extra ordinem. Ibid, str. 61.

⁷¹ Digesta, dostupno na <http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest48.shtml>, posjećeno 12.02.2019.

⁷² Vidi više Scarborough, J, *Roman medicine*, 1969, London i *Classical Antiquity, Medicine and Allied Science Trend in History*, 1, str. 3-14.

⁷³ Jednu su struju činili oni koji su razumjeli Hipokratovu zakletvu kao odbacivane abortusa općenito dok su drugu činili oni koji je nisu odbacili ili nisu barem kao medicinski inducirani postupak. Vidi Eastmen, N, Edelstein, L, Guttmacher, A.F, *Gynecology*, Baltimore, 1956, Introduction.

⁷⁴ Vidi Pliny's *Natural History*, trans. Rackham, H. (vols 1-5,9), Jones, W.H.S, (vols.6-8), Eicholz, J (vol.10), London, 1949-1954.

⁷⁵ Vidi *Historia Naturalis*, dostupna na <http://www.perseus.tufts.edu>, posjećeno 12.01.2019.

⁷⁶ *Historia Naturalis*, 7.

u Rimu izvodili i u kasnom stadiju trudnoće. No, vjerojatnije je da se rado samo o pretpostavci posljedice u slučaju nastalih komplikacija pri prijevremenom porodu.

Liberalan stav prema abortusima u rimskom pravu temelji se, kako neki navode,⁷⁷ na učenju Stoičke škole prema kojoj nerođeno dijete nije čovjek. Još je Rimski pravnik Papinijan podsjetio da je ideja Stoika da nerođeno dijete nije čovjek postala djelom rimskog prava.⁷⁸ Međutim, stoici su bili pobornici velikih i jakih obitelji, a prema tome i protivnici abortusa. Musonius Rufus, također Stoik, je uz mišljenje da fetus nije osoba, osudio abortus kao djelo protiv obitelji i prirode, iako ne i kao ubojstvo.⁷⁹

Zakonik XII ploča propisivao je da se djeca koja su jako deformirana ubiju te daje pravo ocu da ubije žensku novorođenčad. Iz tih su navoda neki autori izveli zaključak da „ako muž i žena učine abortus bez ikakvog valjanog razloga neće biti na na koji način kažnjeni“⁸⁰

Rimski pisac Aulus Gellius pak je, spomenuvši ženu koja je pobacila kako ne bi njena ljepota stradala od trudnoće i poroda, izrazio svoj negativni stav kako prema činu i ženi koja se na njega odlučila. *“Sic enim, quod a vobis scilicet abest, pleraeque istae prodigosae mulieres fontem illum sanctissimum corporis, generis humani educatorem, arefacere et extinguere cum periculo quoque aversi corruptique lactis laborant, tamquam pulcritudinis sibi insignia devenerunt, quod quidem faciunt eadem vecordia, qua quibusdam commenticiis fraudibus nituntur, ut fetus quoque ipsi in corpore suo concepti aboriantur, ne aequor illud ventris inrugetur ac de gravitate oneris et labore partus fatiscat”* (Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, 12,1,8).⁸¹

6. Hipokratova zakletva i abortus

Riječi Hipokratove zakletve od samih početaka tumačenja Hipokratova djela izazivale su diskusije.⁸² Hipokrat je jasan u stavu prema davanju sredstava u cilju izazivanja pobačaja. On je izričit i kaže da ih „neće dati ni jednoj ženi.“⁸³ Međutim, kasnije se postavilo pitanje drugih, npr. mehaničkih načina izvođenja abortusa.

Mnogi autori smatraju da se tzv. Hipokratova zakletva treba pripisati drugom autoru⁸⁴ upravo stoga što se iz cjelokupnog Hipokratov rada ne može zaključiti negativan stav o abortusu, ili barem ne onako izričit kao u zakletvi. Navodeći u svom radu abortificijense Hipokrat

⁷⁷ Tako Gorman, *Abortion and the Early Church*, str.32.

⁷⁸ Papinianus 19 quaest: „Circa ventrem ancillae nulla temporis admissa distinctio est nec immerito, quia partus nondum editus homo non recte fuisse dicitur“ (Dig. 35.2.9.)

⁷⁹ Vidi više o Musoniju Rufu u: Geytenbeek, A,C, *Musonius Rufus and Greek Diatribe*, Assen, 1963, 78-88.

⁸⁰ Tako Gorman, M,J, *Abortion and the Early Church*, Illinois, 1982, str.25.

⁸¹ Vidi prijevod na engleski na Gellius Aulus, *Noctes Atticae*, tekst u Leob Classical Library, dostupan na <http://www.penelope.uchicago.edu>, posjećeno, 19.01.2019.

⁸² Ovdje ne ulazimo u dubino diskusije jer ona pretpostavlja medicinsko znanje. Problem diskusije i interpretacije teksta zakletve samo se naznačuje u kontekstu teme rada. Vidi viđenja u: Kapparis, K. *Abortion in Ancient World*, London, 2002 te osvrt i kritiku djela u Dean-Jones, Lesley A. *The American Journal of Philology*, vol. 124, no. 4, 2003, pp. 613–616., dostupno na *JSTOR*, www.jstor.org/stable/1561795, posjećeno 28.01.2019.

⁸³ Vidi tekst zakletve na grčkom na <http://www.perseus.tufts.edu>, posjećeno 1.02.2019. Tekst zakletve često se mijenjao dok na kraju nije polovicom 20. st. ustanovljena konačna verzija.

⁸⁴ Feen objašnjava što je sporno. Vidi Feen, R. H., *The Historical Dimensions of Infanticide and Abortion: The Experience of Classical Greece*, *The Linacre Quarterly*, Vol. 51, br. 3, str. 252. dostupno na <https://epublications.marquette.edu/lnq/vol51/iss3/8>, posjećeno 5. 03.2019.

spominje nekoliko. Soranus je naveo da je pitanje moralnosti abortusa izazvalo polemiku te da je općenito kontradikcija između zakletve i Hipokratovog pisanja stvorila zbrku.⁸⁵

Kontroverze je izazvalo i djelo koje se pripisuje Hipokratu *De natura pueri*.⁸⁶ Naime, u tom radu Hipokrat (ili neki drugi autor) navodi da je sam savjetovao trudnu djevojku kako da pobaci. Navodno je neka Hipokratova znanica zaposlila prostitutku za koju je bilo važno da ne izgubi na vrijednosti. Hipokrat je navodno savjetovao mladu prostitutku da skače gore dolje, udarajući se pri svakom skoku. Djevojka je to učinila po njegovu savjetu ne više od sedam puta, te je iz nje na pod uz buku ispalo sjeme koje je djevojka u čudu gledala. Opis posljedice je vrlo detaljan pa ide i dalje.⁸⁷

Po nekima Hipokratova je zakletva odraz ideje Pitagorejaca⁸⁸ dok drugi čak tvrde da se „u antici činiti ono što zakletva zabranjuje ne smatra kršenjem medicinske etike.“⁸⁹

Valja dodati da se Hipokrat bavio i uzrocima smrti trudnica i roditelja kao i da je iz nekoliko opisa slučajeva pobačaja vidljivo da se izazvani prekid trudnoće izvodio kako bi se pomoglo majci koja je oboljela baš u vrijeme trudnoće.

U suvremenim je prijeporima pitanje Hipokratove zakletve i prava na pobačaj bilo vezano za odluku američkog Vrhovnog suda u predmetu *Roe v. Wade* koji je označio prekretnicu u toj problematici.⁹⁰ Naime, suci su, pri svojoj odluci morali sagledati zakletvu u novom svjetlu te im je u tu svrhu poslužilo mišljenje doktora Edelsteina⁹¹ prema kojem je Hipokratova klauzula vezano za abortus bila „odjek Pitagorejske dogme“ te kao takva nije bila prihvaćena od svih ondašnjih liječnika.⁹² Doktor Edelstein je istaknuo kako „Galen daje dokaz o kršenju zakletve da bi pod kraj antike otpor samoubojstvu i abortusu postao uobičajen.“⁹³

7. Zaključno

S obzirom na konstrukciju i snagu običajnog uređenja privatnih odnosa u grčkim polisima, trudnoća i čin njenog namjerno izazvanog prekida mogli su biti predmet javnog interesa jedino u želji za postizanjem idealnog društvenog poretka (tj. potrebe ograničavanja broja stanovnika) kao što je to bio slučaj u Ateni, ili zbog potrebe osiguranja većeg broja vojno sposobnog stanovništva kao što je to bio slučaj u Sparti. Radilo se dakle prije svega o političkom cilju. Atenski su mislioci iz navedenog razloga abortus opravdavali, ali već je Aristotel ograničavao mogućnost izvršenja abortusa s obzirom na protek vremena od začeća. No, filozofska promišljanja ne odražavaju atenski, odnosno grčki realitet.

⁸⁵ Sor, *Gyn*, 1, 60.

⁸⁶ Vidi Hippocrates, vol X, *De natura pueri*, On the Nature of Child, trans. Potter.P., Cambridge, 1990.

⁸⁷ Prepričan tekst, Vidi Hippocrates, *De natura pueri*, 13.

⁸⁸ Embrij je prema Pitagorejcima živo biće od trenutka začeća, pa je abortus stoga uništenje živog bića. Vidi Krug, A, *Medizin in der Antike*, Munchen, 1993.

⁸⁹ Tako Lyons, A.S., Petrucelli, R.J, *Medicine*, New York, 1987., str. 214.

⁹⁰ *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113, 1973. 314 F.Supp.1217. Dostupno na <http://supreme.justicia.com/cases/federal>, posjećeno 12.02.2019.

⁹¹ Vidi Edelstein, L, *The Hippocratic Oath: Text, translation and interpretation*, Baltimore, 1943.

⁹² Vidi Jones, W.H.S., *The Doctor's Oath*, London, Cambridge, 1924., str. 11.

⁹³ Pioreschi prenosi mišljenje Edelsteina. Vidi Pioreschi, P, *The Hippocratic Oath, Abortion, Greek Homosexuality and the Courts*, 1997. str.1. Više o grčkoj i rimskoj medicini od Hipokrata do Galena vidi u Riddle, J.M., *Contraception and Abortion from the Ancient World to the Renaissance*, Cambridge, London, 1974.

Abortus u Ateni, kao i u drugim grčkim polisima, nije bio kazneno djelo. Uzrok za prekid trudnoće bili su socijalno-ekonomski razlozi, prikrivanje nevjere, očuvanje ljepote, bavljenje prostitucijom. Dokazi o tome da se abortus izvodio iz raznih razloga postoje, ali dokazi o eventualnoj kriminizaciji ovog čina od strane grčkih „vlastodržaca“ Solona, Likurga, ili nekog drugog, ne mogu se uzeti kao pouzdani. Abortus se izvodio u sferi intimnog i tajnog života žena i bez ikakve intervencije javnosti odnosno službi koje su opsluživale društvo, a društvo je prema činu namjerno izazvanog prekida trudnoće gledalo s određenom tolerancijom. Interes za sudski progon mogao je imati samo otac djeteta jer ga je majka, kao što svjedoči Lizijin govor, činom prekida trudnoće lišavala nasljednika ili prava koja su mu pripadala po bračnom i obiteljskom pravu. O posljednjem svjedoči Gortinski zakoniku prema kojem je žena trebala bivšem mužu u određenom roku po porodu odnijeti dijete radi priznanja.

Ponešto od grčkih stavova o izazvanom prekidu trudnoće naslijedio je i Rim iako je od početne šutnje i nerazlikovanja abortificijensa i kontracepcije Rim za Augusta otišao dalje. Za Rim je abortus bio kazneno djelo. Ali, pitanje poštivanja odredbi rimskih zakona ostalo je i dalje otvoreno posebice ako spomenemo da Tacit svjedoči kako „ništa nije pomoglo, jer je i dalje privlačnije bilo biti bez djece.“⁹⁴

Iako abortus kao čin namjernog prekida trudnoće u grčkom polisu kroz duži period nije bio predmet pravne regulative, ne možemo zanijekati da ga društvo, uz svu tajnovitost, nije gubilo iz vida.

Filozoske promišljanja spominju ga glasno, dok ga zajednica primjećuje i iz praktičnih razloga podnosi i štiti. Ipak, u toj šutnji nema blagonaklonosti. U daljnjem propitivanju svakako treba krenuti od pitanja zašto, kao i uzeti u obzir sociološka, ekonomska, medicinska i druga istraživanja vezana za ovu temu.

LITERATURA

Izvori:

Aristotel, Politika, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 18.01.2019.

Aristotel, Historia animalum, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 17.02.2019.

Aristotle, Aristotle in 23 Volumes, vol. 21, trans. Rackham, H, Cambridge, Harvard University Press, London, 1944.

Cicero, Orationes, Pro Cluentio, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 19.02.2019.

Hesiod, Poslovi i dani, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 1.03.2019.

Hippocrates, Aphorismi, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 1.02.2019.

Hippocrates, Jusjurandum, www.perseus.tufts.edu, posjećeno 1.02.2019.

⁹⁴ Vidi tekst Tacit, Annales, 3 25, na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 25.01.2019. Lat. tekst: „Relatum dein de moderanda Papia Poppaea, quam senior Augustus post Lulias rogationes incitandis caelibum poenis et augendo aerario sanxerat. nec ideo coniugia et educationes liberum frequentabantur praevalida orbitate: ceterum multitudo periclitantium gliscebat, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur, utque antehac flagitiis ita tunc legibus laborabatur. ea res admonet ut de principiis iuris et quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit altius disseram“. Tacit, Annales, 3,25.

Hippocrates, *The Genuine Work of Hippocrates*, Hippocrates, ed. Charles Darwin Adams, New York, Dover, 1968.

Iustiniani *Digesta*, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 12.03.2019.

Galen, *On the Natural Faculties*. Ed. A. J. Brock, Cambridge, 1916.

Gellius Aulus, *Noctae Atticae*, tekst u Leob Classical Library, dostupno na <http://www.pene-lope.uchicago.edu>, posjećeno 12.03.2019.

Plato, *Platonis Opera*, ed. J. Burnet, Oxford, 1903.

Platon, *Zakoni*, pr. Gortan, Zagreb, 1957.

Platon, *Zakoni*, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 15.02.2019.

Platon, *Država*, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 15.02.2019.

Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 12.01.2019.

Pliny's *Natural History*, trans. Rackham, H. (vols 1-5,9), Jones, W.H.S, (vols.6-8), Eicholz, J (vol.10), London, 1949-1954.

Plutarch, *Lycurgus*, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 29.01.2019.

Soranus, *Sorani Gynaeciorum*, dostupno na www.perseus.tufts.edu, posjećeno 25.01.2019.

Theocritus, *Idylls*, posjećeno 1.03.2019.

Tacit, *Annales*, www.perseus.tufts.edu, posjećeno 25.01.2019.

Slučaj *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113, 1973. 314 F.S upp.1217. dostupno na <http://supreme.justicia.com/cases/federal/>, posjećeno 12.02.2019.

1. Bujalkova, M, *Birth Control in Antiquity*, *Bratisl Lek Listy*, 108, 3, 2007.
2. Bundell, S., *Women in Ancient Greece*, Bambridge, Massachusetts, 1995.
3. Dowsing, S., *Contraception and Abortion in the Early Roman Empire: A Critical Examination of Ancient Sources and Modern Interpretations*, Master of Art Thesis, University of Ottawa, 1999.
4. Joffe C. *Abortion and medicine: a sociopolitical history*, u: Paul M et al., eds. *Management of unintended and abnormal pregnancy: comprehensive abortion care*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2009, 1–9.
5. Eastmen, N, Edelstein, L, Guttmacher, A.F, *Gynecology*, Baltimore, 1956, Introduction.
6. Edelstein, L, *The Hippocratic Oath: Text, translation and interpretation*, Baltimore, 1943.
7. Engels, D., *The Problem of Female Infanticide in the Greco-Roman World*, *Classical Philology*, The University of Chicago Press, 75, (2), 1980., 112-120.
8. Feen, R.,H., *Keeping the Balance: Ancient Greek Philosophical Concerns with Population and Environment*, *Population and Environment*, 17, br. 6, 1996, str. 45-458., dostupno na <http://www.jstor.org/stable/27503492>, posjećeno 11.03.2019.
9. French, V, *Rescuing Creusa: New Methodological Approaches to Women in Antiquity*, *Helios*, 13, (2), 1986., 69-84.
10. Foxall, L., *Household, Gender and Property in Classical Athens*, *The Classical Quaterly*, 39 (1), 22-44.

11. Galton, D.J., Greek theories on eugenics, *Journal of Medical Ethics*, 24, 1998, 263-267. dostupno na <http://jme.bmj.com>, posjećeno 22.01.2019.
12. Geytenbeek, A.C, Musonius Rufus and Greek Diatribe, *Assen*, 1963, 78-88.
13. Gorman, M.J, *Abortion and the Early Church*, Illinois, 1982.
14. Harow Feen, R, Keeping the Balance. Ancient Greek Philosophical Concerns with Population and Environment, *Population and Environment*, 17, (6), 1996., 447-458, dostupno na <http://www.jstor.org/stable/27503492>, posjećeno 11.02.2019.
15. Horrocks, A, *The Soul and Abortion in Ancient Greek Culture and Jewish Law*, Journal of Undergraduate research, Asheville, 2014., 500-511., dostupno na <http://libres.uncg.edu/ir/unca/>, posjećeno 13.03.2019.
16. Jaramaz Reskušić, I, *Kaznenopravni sustav u antičkom Rimu*, Zagreb, 2003.
17. Jütte, R, *Contraception; a history*, München, 2003.
18. Kapparis, K, *Abortion in the ancient world*, London, 2002.
19. Krug, A, *Medizin in der Antike*, Munchen, 1993.
20. Lyons, A.S, Petrucelli, R.J, *Medicine*, New York, 1987., str. 214
21. Marston, C, Cleland, J., International perspectives on sexual and reproductive health, *Guttmacher institute journal*, 29, (1), 2003.
22. Mulhern, J, *Population and Plato's Republic*, *Arethusa*, 8, (2), 1975, 265-281.
23. *Oxford Dictionary of the Classical World*, ed. Roberts, J., Oxford University Press, 2007.
24. Pepe, L., *Abortion in ancient Greece*, Milano, 2002.
25. Platon, *Zakoni*, pr. Gortan, , Zagreb, 1957.
26. Riddle, J.M., *Contraception and Abortion from the Ancient World to the Renaissance*, Cambridge, London, 1974.
27. Röskamp, J. M., Christian Perspective on Abortion-Legislation in Past, seminar paper, Nordestedt, 2005.
28. Quay, E, Justifiable abortion – medical and legal foundations, *The Georgetown Law Journal*, 49, 3., 1961, 395-538.
29. Scarborough, J, *Roman medicine*, 1969, London.
30. Yarmohammadi, H., Zargaran, A., Vatanpour, A., Abedini, E. i Adhami, S., An Investigation into the ancient Abortion Laws: Comparing Ancient Persia with Ancient Greece and Rome, *Acta medico-historica Adriatica*, 11 (2), 291-298., preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/111069>, posjećeno 22.03.2019.

Summary

AMBLOSES- A TACITLY ALLOWED ACT OR/AND FELONY IN GREEK POLIS?

Recently, public attention is again challenged by the legal issue of abortion regulation, ie the permissibility of pregnancy termination claim. However, it goes without saying that approach to solving this issue should be addressed more than representing the stand “pro” or “contra” and that it is necessary to look at different aspects, including the legally historic one. Namely, the ways in which different legal systems through history regulated the procedure of pregnancy termination, or as the communities looked at this process then, can contribute more fully to contemplate this issue in contemporary circumstances. Considering the fact that modern societies are democratic, we have come from their exemplars from the world of ancient Greece and the place of the emergence of democratic organization -Athenian polis. In the Athenian polis, the question of abortion also provoked interest, but since it belonged to the sphere of intimate family life, and even more intimate life of women, that interest did not exceed certain limits. The attitude of the community about abortion was tacitly permissible, and the procedure itself was not a felony, but it could have caused judicial proceedings related to the other legal issues such as those related to inheritance law. Still, despite the attitude of communities and the fact that it was not a criminal offense many sources point that the procedure was not looked favourably or encouragingly. Philosophical thinkers who saw it as a political means to control the number of residents thought about certain restrictions.

Keywords: Greece, Athens, polis, abortion, woman, community attitude, ban.

